

УДК 94(477.87)"1914/1919"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/44/9

ПРАВОСЛАВНИЙ РУХ НА ЗАКАРПАТТІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ю.В. Данилець

Ужгородський національний університет

Україна, 88000, г. Ужгород, пл. Народна, 3

E-mail: jurijdanilec@rambler.ru

Авторське резюме

У статті розглянуто розвиток православного руху на Закарпатті в роки Першої світової війни. На основі документів проаналізовано методи денаціоналізації місцевого населення з боку угорського уряду. Греко-католицька церква в роки війни розпочала запроваджувати григоріанський календар та угорську мову для викладання в народних школах. Це викликало спротив місцевого населення, яке прагнуло навчати дітей рідною мовою та відзначати релігійні свята за старим стилем. Відмова відвідувати уніатські храми на католицькі свята призводило до репресій з боку поліції та військових. Прослідковано масштаби репресій проти активістів православної церкви. Вони полягали в воєнному стані в головних центрах православного руху, обов'язку щоденно відмічатися на жандармській станції, утримувати за свій рахунок військові загопи в селі. Зафіксовано ряд страт австрійськими та угорськими військовими проросійських православних активістів у прифронтовій зоні. Звіти адміністрації свідчать про розширення православного руху в роки Першої світової війни та створення цілого ряду молитовних домів на всій території сучасного Закарпаття.

Ключові слова: війна, православний рух, селяни, ієромонах, репресії.

ПРАВОСЛАВНОЕ ДВИЖЕНИЕ НА ЗАКАРПАТЬЕ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Ю.В. Данилец

Ужгородский национальный университет

Украина, 88000, г. Ужгород, пл. Народная, 3

E-mail: jurijdanilec@rambler.ru

Авторское резюме

Рассматривается развитие православного движения на Закарпатье в годы Первой мировой войны. На основе документов проанализированы методы денационализации местного населения со стороны венгерского правительства. Греко-католическая церковь в годы войны начала вводить григорианский календарь и венгерский язык для преподавания в народных школах. Это вызвало сопротивление местного населения, стремившегося учить детей на родном языке и праздновать религиозные праздники по старому стилю. Отказ посещать униатские храмы на католические праздники приводил к репрессиям со стороны полиции и военных. Прослежены масштабы репрессий против активистов православной церкви. Они заключались в военном положении в главных центрах православного движения, в обязанности ежедневно отмечаться на жандармской станции, содержать за свой счет военные отряды в селах. Зафиксировано несколько фактов казней австрийскими и венгерскими военными пророссийских православных активистов в прифронтовой зоне. Отчеты администрации свидетельствуют о расширении православного движения в годы Первой мировой войны и создании целого ряда молитвенных домов на всей территории современного Закарпатья.

Ключевые слова: война, православное движение, крестьяне, иеромонах, репрессии.

THE ORTHODOX MOVEMENT IN TRANSCARPATHIA DURING THE YEARS OF WWI

Ju.V. Danilets

Uzhgorod National University
3 Folk square, Uzhgorod, 88000, Ukraine
E-mail: jurijdanilec@rambler.ru

Abstract

The article deals with the development of the Orthodox Movement in Transcarpathia during WWI. Based on the documents the methods of denationalization of the local population by the Hungarian government are analyzed. During the war the Greek Catholic Church began to introduce the Gregorian Calendar and Hungarian as the language of instruction in public schools. This caused resistance among the local populace who sought to have their children taught in their native language and to celebrate religious holidays according to the old style. Failure to attend the Uniate

churches during Catholic celebrations lead to repression by the police and military. The extent of repression against activists of the Orthodox Church is traced. Repression consisted of a military presence in the main centers of the Orthodox Movement, daily activities noted by the gendarmerie posts and the cost of the military detachments placed upon the villages where they were stationed. Several facts about the punishment of Russian Orthodox activists by the Austrian and Hungarian soldiers in the zone of the front lines has been recorded. Reports of the administration witness to the spread of the Orthodox Movement during the years of WWI and the creation of a whole line of prayer houses on all the territory of contemporary Transcarpathia.

Keywords: War, Orthodox Movement, Peasants, Hieromonk, Repression.

Після трагічного Другого Мараморош-Сиготського процесу, на якому було засуджено за перехід у православ'я 32 селян на чолі з ієромонахом Олексієм (Кабалюком), православний рух не припинився. Угорський уряд не досягнув того результату, на який сподівався. З початком Першої світової війни більшість православних активістів Закарпаття були поставлені під нагляд поліції. Їх викликали на допити, вони повинні були відмічатися в жандармерії, з них знущалися. Незважаючи на це, як свідчать документи архівів та спогади, селянський рух у православ'я набув більшого розмаху та поширення.

В останні роки дослідники різних країн посилили вивчення окремих аспектів історії Першої світової війни та періоду, що їй передував. З'явилося чимало нових праць з воєнної, соціально-економічної, церковної історії. На нових архівних документах переоцінено ряд важливих позиції, заповнено «білі плями» вітчизняної історії. На сторінках міжнародного історичного журналу «Русин» з'явилися публікації Ю. Данильця (Данилець 2014b: 9–21; Данилець 2014a: 249–269; Данилець 2013b: 16–31), С. Суляка (Суляк 2008a: 7–34; Суляк 2008b: 69–75; Суляк 2015: 359–369; Суляк 2016: 8–15) і М. Чучко (Чучко 2014a: 85–108; Чучко 2014b: 7–29; Чучко 2014c: 143–164; Чучко 2015: 6–28), В. Зиновьева і С. Фоминых (Зиновьев 2014: 48–61), В. Содоль (Содоль 2014: 30–46) і др. Привертають увагу колективні монографії російських дослідників «Европа и Россия в огне Первой мировой войны» (Европа 2014) і «Первая мировая война и судьбы европейской цивилизации» (Первая 2014). Ужгородський історик Р. Офіцинський опублікував кілька статей, присвячених закарпатській проблематиці (Офіцинський 2015a: 50–67; Офіцинський 2015b: 156–167).

У пропонованій науковій публікації ми розглянемо процес розвитку православного руху на Закарпатті в роки Першої світової війни. Окремо в історіографії так питання не ставилося, маємо тільки невеликі повідомлення в працях ієромонаха Сергія (Цьоки) (Сергий

2013), ігумена Гавриїла (Кризини) (Гавриил 1999), прот. Василя Максимшинця (Максимишинец 2004), Д. Попа і Т. Волошина (Поп 2010).

Вирок, який отримали учасники Мараморош-Сиготського процесу, був жорстокий. У фондах Національного архіву Мараморошського повіту в м. Бая-Маре нами виявлено обвинувальний судовий вирок від 3 березня 1914 р. Даний документ є дуже важливим, адже протягом 100 років він залишався поза увагою дослідників. Вирок по судовому процесу має обсяг 47 сторінок машинопису, складений на угорській мові та оформлений у вигляді брошури. Вирок складається з вступної частини, вироку та пояснення (Arhivele: 6–29).

У вступній частині, що починається словами: «Іменем його величності, короля!», перераховано склад членів суду: Аурел Товт, голова Апеляційного суду; судді Королівського трибуналу Йожеф Уйфолуші та доктор Георгій Єнеї, секретар Шандор Мезев, прокурор, заступник королівського прокурора, доктор Андор Іллеш. Потім названо прізвища адвокатів та підсудних на чолі з Олександром Кабальюком (Житіє 2001; Данилець 2013а; Разгулов 2001; Рачук 2009). Захисниками православних селян виступали: др. Артур Клайна, др. Йожеф Папп, др. Карой Шомло, др. Філіп Барна, др. Міклош Готтешман, др. Якоб Ліхтенберг, Янош Гоштюк, др. Вільгельм Імреді, др. Юлій Остерайхер, др. Йожеф Редєї, др. Золтан Ронаї, др. Лойош Баторі, др. Дьордь Яношка, др. Сілард (Коста) Хаджі, Захар Тодорович, др. Михайло Проданович та др. Янош Лаллошевич.

Відкриті засідання суду проводилися в наступні дні: 29–31 грудня 1913 р., 2–5, 10, 12–13, 15–17, 20–24, 26–31 січня, 3–7, 9–14, 16–20, 23–26 лютого та 3 березня 1914 р. (Arhivele: 6).

У другій частині – «Вирок», що має обсяг трохи більше 10 сторінок, подані короткі відомості про всіх підсудних. Вказано головні звинувачення та дії, котрі прокурор вважав злочинними. Щодо Кабальюка знаходимо наступні факти: «затриманий з 26 вересня 1913 р., 36 років, греко-католик, народжений у Ясіня, громадянин Угорщини, монах, неодружений, без майна, був солдатом 6 королівського артилерійського полку (1908–1912 рр.)» (Arhivele: 6). Його звинувачували у тому, що на території комітатів Берег, Угоча та Мараморош та в буковинській Сучаві поширював серед вірників греко-католицької церкви та русинів Угорщини брошуру «Слово православним християнам о календаре старом и новом», газети «Вера и церковь», «Русская правда», які містили молитви за чужих правителів та військо, завезені з Росії молитовники, церковні книги та ікони. У документі наведено висловлювання Кабальюка, котрі прокурор вважав злочинними та антидержавним. Серед них наступні: «греко-католицька віра зіпсована», «греко-католицькі священики тільки розважаються», «тільки російсь-

ка віра праведна», «російська православна віра краща за угорську правовірну віру, священики в Угорщині нехтують вірою, а обряди не дотримують, справжнім руським потрібно перейти до справжньої руської віри», «греко-католицька віра не є добра, бо її очільник – Папа Римський, нам, руським, така віра потрібна, як російська, бо ми руські», «попи на свою кишеню живуть, молитися не вміють, тільки розважаються, танцюють» (Arhivele: 7).

Далі у документі викладено звинувачення проти 32 осіб, котрі в підсумку отримали різні строки. Аналіз змісту вироку свідчить про те, що частина селян була затримана та утримувалася у слідчому ізоляторі з листопада 1912 р. Наведемо кілька найбільш цікавих закидів підсудним. Житель с. Липча Степан Вакаров у розмовах з односельцями говорив: «треба перейти, потрібен новий священик, у Римі зіпсували віру, підкупили людей на унію», «зруйнована віра, попи зруйнували, попи випускають з меси, виривають з книги» (Arhivele: 7). Ілля Пірчак, секретар адвоката в Мукачеві говорив «територія до Білої Тиси належала руським і можливо їх і буде, важкий час буде поки не прийдуть руські», «у православній вірі треба втриматися, бо в такому разі територія Угорщини, населена русинами відійде до руського царя», «у цьому випадку з маєтків вроді графа Шенборна будете дешевше отримувати землю» (Arhivele: 8). Іван Рейті з Арданонова заявляв, що «римським попам не треба вірити», «не вірте попу, бо він ще й у п'ятницю м'ясо їсть» (Arhivele: 9).

Згідно § 172 і 173 Карного кодексу, а також § 96 та 97 - 32 підсудних були засуджені:

Олександр Кабалюк – 4 роки 6 місяців ув'язнення та 1000 крон штрафу;

Юрій Воробчук – 1 рік 6 місяців ув'язнення, 150 крон штрафу;

мол. Дмитро Петровцій – 2 роки 6 місяців ув'язнення, 200 крон штрафу;

Олена Глушманюк – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;

ст. Михайло Палканинець – 2 роки ув'язнення, 300 крон штрафу;

Микола Сабов – 3 роки ув'язнення, 400 крон штрафу;

Степан Кемінь – 2 роки ув'язнення, 200 крон штрафу;

Андрій Кемінь – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;

Петро Симулик – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;

Степан Вакаров – 2 роки ув'язнення, 300 крон штрафу;

Іван Фейсак – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;

Ілля Пірчак – 2 роки 6 місяців ув'язнення, 300 крон штрафу;

Іван Газій – 10 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;

Дмитро Раяпинець – 9 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;

Юрій Недзбайло – 8 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;

Юрій Тришінець – 9 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Василь Рубіш, мол. – 9 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Іван Балог – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Росоха Михайло – 1 рік ув'язнення, 100 крон штрафу;
Юрій Чопик – 1 рік і 4 місяці ув'язнення, 200 крон штрафу;
Василь Куцина – 1 рік ув'язнення, 100 крон штрафу;
Федор Мускур – 1 рік ув'язнення, 100 крон штрафу;
Микола Думніцький – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Ілько Думніцький – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Василина Фіцай – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Юрій Ухаль – 10 місяців ув'язнення, 100 крон штрафу;
Дмитро Попович – 2 роки ув'язнення, 300 крон штрафу;
Кирило Прокоп – 1 рік, 8 місяців ув'язнення, 200 крон штрафу;
Марія Сочка (Біро) – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Микола Данко – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Андрій Броді – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу;
Іван Рейті – 6 місяців ув'язнення, 50 крон штрафу (Arhivele: 9).

Суд врахував термін, який засуджені пробули в ув'язненні під час слідства та звільнив внаслідок цього Івана Газія, Дмитра Ряпинця, Юрія Тришінця, мол. Василя Рубіша та Івана Балого (Arhivele: 10). Від засуджених та свідків конфіскували величезну кількість літератури, ікон, інших речей, що фігурували як докази провини та зв'язків з Росією (Arhivele: 10–11). З інших підсудних звинувачення було знято, хоч вони і просиділи під слідством різні строки.

Найбільш об'ємною є третя частина вироку – «Пояснення», що займає більше 35 аркушів. На початку цього розділу проаналізовано етапи розвитку православного руху. Окремо наголошується, що він вперше з'явився у 1903 р. в селах Іза та Великі Лучки. Влада ініціювала процеси в Мараморош-Сиготському та Берегівському королівських карних трибуналах, звинувативши селян у релігійних та антиконституційних заворушеннях (Arhivele: 12). У 1908 р. православний рух набув нових, більших форм. До нього проявили інтерес онуки Адольфа Добрянського – Олексій та Роман Геровські. У вирокі наголошувалося, що брати Геровські та граф Володимир Бобринський через Олександра Кабальюка намагалися відірвати частину угорської території на користь Росії. У другій частині «Пояснення» детально проаналізовано періодичні видання та брошури, поширення та зачитування яких суд вважав злочинним. «Слово православним християнам о календаре старом и новом» – брошура, що поширилася поміж русинами на території Березького, Угочанського та Мараморошського комітатів в 1908–1912 рр. та виступала в першу чергу проти об'єднання календарів. Королівський трибунал виділив наступні тези брошури,

що стосуються проступків відповідно § 172 п. 2 та § 173: «попи свої проступки добре знають, біда тільки в тому, що люблять гроші і за світську владу та заради грошей підуть на все», «є попи, які не йдуть проти церкви, але вони бояться, що мадяри їх розженуть», «і школу змадярюють, щоб діти тільки по угорськи вчилися і забували руську мову. Учителі, попи, єпископи підкуплені мадярськими грошами... не Богу, а мадярському уряду служать... допомагають... Християнську віру, Божу церкву, руську церкву знищувати»; «введення нового календаря тільки інструмент, яким мадяри стараються знищити руський народ»; «Вас роблять жебраками, тепер хочуть відлучити від віри, хочуть зробити католиками, щоб потім мадяризувати» (Arhivele: 14). В іншій брошурі – «Де шукати правду», авторства протоієрея Олексія Товта, згідно тексту вироку, писалося головним чином проти греко-католицької церкви та проти греко-католицьких священників. Разом з тим, автор прославляв російську православну церкву та Російську імперію. «Наступні цитати показують нападки на греко-католицьку віру та священників: «Триста років минуло, як наших предків вороги силою, обманом та всякими інтригами відірвали від прадавньої віри та церкви ...істинного світла... Ісуса Христа. З цього самого часу наш народ, віра, церква піддаються образам з боку наших ворогів». «Ті, хто повинен нас вчити і вести, ще більше вганяють нас у тьму. Наші єпископи, священники кожного дня далі йдуть і хочуть повністю зробити нас папістами та латинами». Підсумки по названій праці – «без сумніву брошура містить у собі антидержавні заклики і тому, поширення між греко-католицькими угорськими русинами викликає заворушення проти греко-католицьких священників, віри, державних установ Угорщини» (Arhivele: 14).

У тексті вироку знаходимо характеристику брошури «Боротьба за православну віру в Угорщині». Королівський суд вважав її зміст таким, що порушує закон в частині § 172 п. 2. «Ця брошура містить наступні твердження і фрази: уніатські священники прийнявши унію, продали свою віру за гроші, а тих православних священників, які цього не робили, латиняни переслідували, кидали до в'язниці – голодом мучили; латиняни переслідували православ'я і православних священників, які не хотіли бути уніатськими і таким чином припинили існування православної релігії на Угорщині» (Arhivele: 14).

Від підсудних та свідків було вилучено сотні екземплярів газет «Русская правда» та «Вера и церковь». Обидва часописи видавалися в Чернівцях братами Геровськими та були дозволені в межах Австро-Угорщини. В ході кримінального провадження поліція вилучила 58 номерів «Русской правды» та 3 номери «Вера и церковь». Після ознайомлення королівський трибунал визнав такими, що мають

дестабілізаційний вплив в Угорщині та Галичині наступні тези газет: «Мукачівський єпископ Юлій Фірцак пообіцяв угорцям, що за 40 років зітре з лиця землі руський народ в Угорщині», цей єпископ «затятий ворог і переслідувач православної віри»; «у тюрмах... для злодіїв уже немає місця, бо ці місця зайняли руські селяни»; «Топчуть нашу руську землю брудними ногами різні противники руського народу»; «Уряд нагадує руському народу, що для нього у Австрії немає місця, немає дому». Суд давав наступну оцінку вищенаведеним виловлюванням: «Наслідки цих закликів та постійне поширення антидержавних ідей, служать формуванню віри і переконань, що русини мають не тільки національну спільність з Російською імперією, а й земля, на якій мешкають русини – руська земля, і що угорські русини не у своїй країні, а у Російській імперії можуть знайти захист та цінності» (Arhivele: 16).

Окремо у вирокі знаходимо інформацію про поширення серед селян молитовників, привезених з Росії. Їх зміст, на думку королівського суду, також підпадав під § 172 п. 2 Кримінального кодексу, бо містив молитви за російського царя, його родину та військо.

У третій частині «Пояснення» детально викладено вину кожного підсудного, на основі якої було прийнято вирок. Текст цієї частини готувався на основі свідчення самих підсудних, свідків, матеріалів слідства та інших доказів. Найбільше місця у цій частині відведено Олександрю Кабальюку (ієромонаху Олексію). Він зізнався, що в 1905 р. познайомився в мешканцями м. Чернівці Олексієм та Романом Геровськими. В 1906 р. на попереднє їх запрошення поїхав до Чернівців, а звідти в Київський монастир. Звідти привіз з собою книжки релігійного змісту. Через деякий час в Сучаві, а також на угорських святах, які відвідували русини, він розповсюджував книжки, агітував людей до вступу в православну церкву. Олександр Кабальюк вів активну діяльність на святах в населених пунктах Мараморошського, Березького та Угочанського комітатів, проживав в общинах і вів активну діяльність частково сам, а частково за допомогою цілого ряду осіб. За пропозицією Олексія Геровського він вступив в Яблочинський російський монастир та декількома місяцями по тому був висвячений в сан священника. З 1908 р. по 1912 р. Кабальюк постійно розповсюджував заборонену літературу, привезену з Росії – книжки «Молитви і літургії», ікони, «Слово до істинно віруючого», журнали «Вера і Церковь» і «Русская правда» (Arhivele: 17). У Маріяповч звертався до людей з такими заявами: «Що людина тільки в тій вірі може бути, яка знаходиться в Росії, а угорська русинська віра вже зіпсована, священники багато випускають під час літургії, не надають потрібної уваги, обманюють народ, оббирають його». Королівський суд визнав

дії Олександра Кабалука, як порушення § 172 п. 2, а також § 173. Тобто він скоїв злочин проти греко-католицької церкви і проти греко-католицького священства, і також винний в антидержавній агітації.

Зупинимось далі на інформації про кількох засуджених, котрі після Кабалука отримали найбільші строки ув'язнення. Серед них – Микола Сабов, котрий був засуджений на 3 роки ув'язнення. Він говорив наступні слова: «священики знущаються з народу, обманюють», «греко-католицька церква не добра, православна церква чистіша». За словами свідків, М. Сабов день за днем стояв в оточенні односельців та голосно читав російські газети (Arhivele: 20).

Дмитро Петровцій, солдат імператорського, королівського піхотно-го полку отримав 2 роки і 6 місяців ув'язнення. Його вина полягала в тому, що підтримував зв'язки з Олексієм Геровським, привозив від нього з Чернівців брошури та газети. «У 1908–1912 рр. Дмитро Петровцій зачитував газету «Вера и Церковь» перед жителями с. Осій». На зборах в будинку Дмитра Андрішко заявив, що «папа римський не є головою церкви, вірувати треба ту релігію, у якої головами є чотири російські патріархи». На зборах біля будинку Марії Сочка Біро говорив: «греко-католицька релігія не добра, її головою є папа римський, нам, русинам, потрібна така релігія, як російська, священики тільки про те думають як наповнити шлунок та кишеню, молитися не вміють, тільки танцюють і веселяться» (Arhivele: 19).

Житель Мукачеве Ілля Пірчак (2 роки і 6 місяців ув'язнення), підтримував тісні зв'язки з Олексієм Геровським, Олександром Кабалуком та іншими активістами православного руху. Протягом 1910–1912 рр. в Мукачеві роздавав брошуру «Русская правда» жителям с. Великі Лучки. Неодноразово висловлював перед селянами наступні слова: «Беріть ці газети, багато чого навчитеся прочитавши їх, ці газети російські, як і ви є росіянами»; «ця земля була російською, і можливо знову буде»; «російський священик не краде, як той що тут, русини будуть щасливими лише тоді, коли росіяни появляться в Карпатах»; «тому треба підтримувати російську грецьку релігію, бо з цим ми досягнемо, що території Угорщини, на яких живуть русини, буде власністю російського царя, а тоді з володіння графа Шенборна, будете отримувати частини дешевше» (Arhivele: 21).

Щодо підсудних були також враховані полегшуючі та обтяжуючі обставини, що вплинули на строк ув'язнення. Було враховано несудимість більшості звинувачених, що вони діяли із-за релігійних переконань та збурюючих брошур.

Серед обтяжуючих обставин суд виділив наступні: підсудні знали, що за ними слідкують і діяли таємно; працювали на чужу державу та вели антиугорську агітацію; поширювали друковані видання у сусідніх

селах і т. д. (Arhivele: 25).

Четверта частина «Пояснення» присвячена селянам, вину яких не було доведено у суді. Іноді затримання та звинувачення базувалося лише на словах свідків, які на суді або відмовлялися від попередніх свідчень, або їх було спростовано. Наприклад, щодо Івана Поповича зазначалося, що він дійсно в 1912 р. на зборах у Дулові читав брошуру «Де треба шукати правду». Однак, через те, що на зборах були присутні лише троє селян, суд не вважав цю подію розповсюдженням. Звинувачена Анна Божук признала, що в 1910 р. розповсюджувала православну брошуру, привезену з Чернівці, але на головному засіданні відмовилася від свідчень. Іншими доказами суд не володів, а тому селянка була звільнена від звинувачень (Arhivele: 27).

У п'ятій частині «Пояснення» подано окремі факти, що були наведені адвокатами. Адвокат др. Артур Клейн просив суд викликати і вислухати як свідків афонського ченця Денасія та братів Оексія та Романа Геровських, просив отримати і прочитати на засіданні документи з судового процесу 1906 р. про заборону зміни релігії та пред'явити документи, котрі забороняють відсилати поштою газети та брошури (Arhivele: 28). Др. Карой Шомло пропонував для захисту дістати документи з хустського окружного суду (1912. В. 251), як доказ, що між звинуваченим С. Вакаров і свідком А. Штефан були ворожі стосунки, що відбулося на свідченнях останнього. Др. Вілмош Імреді пропонував заслухати свідків, які б засвідчили, що звинувачений Іван Газій не вчив дітей російських пісень. Др. Філіп Барна просив дістати книги з молитвами з греко-католицької церкви з с. Нижній Бистрий, котрі також містили молитви за російського царя. Клопотав витребувати документи з хустського окружного архіву (1853/1910), для підтвердження того, що в с. Нижній Бистрий відкривали кримінальні справи за народні збори. Др. С. Хаджі просив прослухати свідків про те, що для греко-католицької церкви також привозять молитовні книги з Росії. Др. Золтан Ронаї просив заслухати свідків, котрі б довели насилля жандармів в с. Іза. Др. Йосиф Редеї клопотав заслухати свідків, для того щоб доказати, що люди в с. Іза вихід з греко-католицької релігії робили за правилами. Наведені клопотання з боку захисту, були відкинуті королівським судом як такі, що не мали вплив на визначення важкості злочинів та потребували додаткового розслідування (Arhivele: 29).

Протягом восьми місяців, у вересні 1914 – квітні 1915 рр., Закарпаття опинилося в зоні боїв союзного австро-угорського і німецького війська з російським. Кілька разів росіяни тимчасово захоплювали загалом третину площі сучасної Закарпатської області – гірські та пригірські місцевості уздовж транспортних артерій (Офіцинський 2015а:

50). У підсумку Карпатської операції (включно з облогою Перемишля) російські війська втратили убитими, пораненими, полоненими майже 1 млн осіб, німці й австро-угорці – майже 800 тис. вояків. Згідно з військовою та соціальною статистикою 1920 р., у Першій світовій війні загинуло більше 30 тис. вихідців із Закарпаття (Офіцинський 2015а: 56). За словами Д. Попа та Т. Волошин, у березні 1915 р. Кошицький військовий трибунал засудив 800 селян з комітатів Берег, Унг і Шариш за співпрацю з російськими військами до тривалого ув'язнення. 160 селян з мараморощських сіл були кинуті до хустської в'язниці без суду і слідства (Поп 2010: 158). Значну роль у розгортанні масових страт на Закарпатській Гуцульщині відіграв військовий суд 52 дивізії австро-угорської армії. Так, у жовтні 1914 р. в Ясіні за один тиждень було заарештовано 150 селян, з яких 65 було страчено. За цей самий період покарано на смерть п'ять осіб у Верхній Апші та Великому Бичкові (ДАЗО: 34, 43). «Вернувшись, власти стали выявлять людей, оказавших помощь или выражавших симпатии русским войскам. Боясь наказания, староста с. Вел. Бычков с несколькими жителями бежали в горы. Жандармы арестовали за "измену" их близких родственников. Всего же было арестовано около 50 человек. Многие из них оказались за решеткой, а Михаил Братаник и братья Пидмаливские повешены для устрашения» (Разгулов).

Берегівський журналіст та краєзнавець В. Разгулов в одній із публікацій наводить свідчення про с. Підполоззя на Воловеччині, яке опинилося на початку грудня 1914 – кінці січня 1915 р. в руках російських військових. «В конце января 1915 г. в село вернулись жандармы. Начались поиски сочувствующих русским. Забрали Петровича – подковывал русским коней. Забрали и Петра Доганица – показал брод через Латорицу, Ивана Чубирку-Лебака – в церкви молился за царя. Восемь человек осудил военный трибунал, каждого – на 20–25 лет тюрьмы. Всего же в округе власти отдали под суд более 800 жителей за помощь русским войскам. В Нижних Воротах, например, И. Дербаль, А. Демьян и Т. Малильо были брошены в тюрьму, а П. Куштинец казнен» (Разгулов).

Австро-угорські солдати ставилися до населення жорстоко. «Житель Иршавщины Василий Фущич вспоминал: "У нас рассказывали, как в 1915 году через наше село проходили на Восточный фронт венгерские гусары. Наши крестьяне относились к ним враждебно, отказывали им в еде, воде, сене. Гусары расстреляли в Сельце крестьянина Лупака за то, что не дал сена гусарским коням"» (Разгулов).

Положення православного руху на Закарпатті в період Першої світової війни в порівнянні з довоєнним було гірше. У цей час в с. Іза, як центрі православного руху, почалися жорстокі переслідування

православних селян. Люди, які не були взяті на війну, арештовувалися мадярської жандармерією, а інші чоловіки і жінки повинні були щодня відмічатися в жандармської канцелярії. Але, незважаючи на такі жорстокі переслідування з боку влади, православний рух в с. Ізі і її околицях міцнів і поширювався. Однією з причин були постійні зв'язки з православними Будапешта, Мішкольца та Егера, куди часто ізяни йшли сповідатися, причащатися, хрестити дітей і вінчатися. Звідти вони приносили православні богослужбові книги, а також елей, антидор, ладан і т. д.

Зважаючи на те, що мадярські жандарми пильно стежили за всіма діями православних ізян, селяни збиралися на молитву не завжди в одному місці, щовечора в іншому будинку. Часто збиралися на околиці села «где в укромных, потаенных местечках – по подвалам, по сараям – за тщательно прикрытыми дверями горел свет и слышны были сдержанные голоса. У дверей таких домов всегда кто-нибудь стоял, это указывало на то, что в этом доме происходит тайное собрание православных» (Алексий 1936: 12).

Майже зразу після вироку у Мараморош-Сиготі до с. Іза повернувся ієромонахи Амфілохій (Кемінь), Матфей (Вакаров) та Серафим (Бродій). За сприяння ієромонаха Олексія (Кабалюка) вони у 1911–1913 рр. навчалися у богословській школі Яблочинського монастиря Святого Онуфрія (Бельський повіт Люблінського воєводства, сучасна територія Польщі). В монастирі вони були пострижені в чернецтво та рукоположені в ієродиякони архієпископом Євлогієм (Георгієвським). 15 березня 1913 р. ієродиякони-закарпатці були направлені в розпорядження Константинопольського патріарха Германа. З благословення патріарха вони прибули на о. Халка, де ректор Халкідонської духовної академії митрополит Герман рукоположив їх в ієромонахи. Патріарх забезпечив молодих місіонерів необхідними документами, що засвідчували їх висвячення. Отримали вони також антиминоси, миро та інше церковне начиння й через Італію повернулися на Закарпаття.

27 квітня 1914 р. ієромонахи прибули в с. Іза, однак через 6 годин їх було заарештовано. Після цього шляхи молодих подвижників розходяться. Ієромонаха Амфілохія (Кемінь) було доставлено для допиту до окружного міста Хуст. Вивчивши документи ченця, поліція прийшла до висновку, що він дійсно приїхав із-за кордону, але не з Росії, а з Константинополя. Таким чином, через 21 день ієромонах Амфілохій (Кемінь) повернувся в рідне село. Щоб контролювати діяльність священика, влада поставила його на домашній арешт, змушуючи кожен день відмічатися в локтоні (жандармській станиці). У цей час о. Амфілохій духовно керує православним рухом у с. Іза

та навколишніх селах, таємно здійснює обряди вінчання, хрещення, похорону.

Це не залишилося поза увагою влади – 29 серпня 1914 р. він був заарештований і конвойований до концтабору в м. Домбрат (Угорщина). Через невеликий час увезення було замінено відправкою на фронт. Однак, медична комісія визнає його не придатним до військової служби. Тоді о. Амфілохія переводять до м. Мараморш-Сигот, де він виконував обов'язки ветеринара при військових конюшнях (Данилець 2011: 283).

На великі християнські свята йому вдавалося відпроситися на короткотермінову відпустку, яку чернець використовував для відправлення богослужінь. Саме за ці дії в січні 1915 р. ієромонаха Амфілохія було заарештовано та відправлено до Кошиць, де засуджено військовим трибуналом до чотири з половиною років ув'язнення. Пробувши в ув'язненні три з половиною роки в Кошицях, ієромонаха Амфілохія перевели в листопаді 1918 р. до тюрми в Мараморш-Сиготі, а 20 листопада – відпустили додому.

Матфей (Вакаров) після арешту провів 21 день в Марморорш-Сиготській в'язниці, після чого під конвоєм був відправлений в Кошиці. Гарнізонний військовий суд засудив його до 3 років тюремного ув'язнення. Гарнізонний військовий суд приговорив його до трьох місяців тюрми. Після початку військових дій з Росією, його було звільнено з-під арешту та направлено рядовим солдатом до саперного полку у м. Комарово. У першій половині серпня 1914 р. полк було відправлено на Східний фронт. Воювати проти своїх одноплемінників ієромонаху Матфею доводилося не довго. 28 жовтня 1914 р. він потрапив до російського полону (Матфей 1949: 269). Перебував у таборі військовополонених в м. Новониколаєвськ (з 1925 р. – Новосибірськ). З табору він пише листи владикам Антонію (Храповицький) та Євлогію (Георгіївський), які за посередництва обер-прокурора Святішого синоду Саблера сприяють його звільненню. За наказом церковної влади направлений на приход у Галичині (Данилець 2012: 128). Однак, з наступом австро-німецьких військ, був переведений до російської армії на посаду перекладача. До завершення війни о. Матфей перебував на румунському фронті. Після військових дій чернець проживав деякий час в Гиржавському монастирі в Бессарабії, а потім в Феофанівському під Києвом. Обслуговував с. Хотово (Список: 2). 28 березня 1919 р. він повернувся до рідного села. Ієромонах Серафим (Бродій) був мобілізований на фронт і з війни не повернувся.

В с. Іза під час війни продовжувала існувати таємна жіноча чернеча громада. Восени 1914 р. керівниця громади Юліанія Прокоп з сорат-

нищами знову були піддані жорстоким побоям та ув'язнені в хустській в'язниці на шість тижнів. Коли російські війська зайняли Сигот, угорці залишили Хуст. Ігуменя Параскева в 1934 р. згадувала: «Изъ Хуста мадьярское войско бѣжало, даже и тюремщики не остались въ Хустѣ. О насъ трехъ забыли и оставили насъ однихъ; мы за одну недѣлю не выходили изъ тюрьмы; за это время мы, не ѣвши, не пивши, днемъ и ночью молили Господа, чтобы укрѣпиль нашъ народъ духомъ и силой бороться за православную вѣру. Намъ удалось высвободиться изъ тюрьмы, благодаря тюремщику, который вернулся въ Хустъ. Онъ очень сочувственно отнесся къ намъ» (Іосиф 1934: 3).

Після відступу російських військ на Закарпаття знову повернулася угорська адміністрація. Протягом усього 1917 р. Юліанія Прокоп та інші дівчата мусили три рази на день відмічатися в сільській жандармерії. Закінчувалася війна, Австро-Угорщина та її союзники програвали. Угорці розпочали жорстокий терор проти всіх, хто намагався якимось чином опиратися їх режиму.

Важливі спогади ігумені Параскеви записав М. Упоринець: «Взяли нас с Михаилом и повели в казармы. Привели туда же и Михаила Симулика, у которого в то время был молитвенный дом. Тех двух побили и послали в сумасшедший дом, а меня зачали бить воловьей жилой с оловом на конце. Били по лицу и разбили в носу все косточки, а я всё стою и молчу. Один жандарм говорит: "Молчишь, подожди, змея, будешь ты у меня плакать!"...

Повалил меня на пол. Я упала на бок. Он вскочил на меня обоими ногами и я почувствовала, во в боку у меня что-то хруснуло и я застонала. "Ага, застонала". Я опять молчу. Жандарм мне кричит: "Встань!" Я встала, молчу. Он выдернул саблю и ударил меня по голове. Рассек мне голову, и из раны полилась кровь. Всё как бы закачалось вокруг меня, но я ещё стою. Повели меня к студне и зачали лить на голову воду. Тут я перестала видеть и чувствовать и упала. Отнесли меня в пивницу и зарыли в песок, только голову оставили наверху. На три дня приставили ко мне служанку, чтобы она следила по зеркалу, есть ли на нём от дыхания роса. На третий день хотели меня бросить в воду; вытягли из пивницы и стали смотреть – жива ли я ещё. Каким-то железом стали открывать мне рот и сломали зуб. От боли я как бы немного опамятовалася и, не глядя, ударила на отмашь рукой. Тут из головы у меня снова полила кровь и залепила мне очи: я перестала видеть и чувствовать. Отнесли меня, но теперь уж не до пивницы, а оставили на кухне. Начали делать искусственное дыхание, давали чай с ромом, очи мои промыли: на утро я уж стала видеть. Водили меня по кухне – учили ходить, поддерживая под руки.

На пятый день положили меня на носилки и отнесли к нам во

двор. Был вечер, темно, зима лютая. Положили меня во дворе около хаты и ушли. Никто не видел как меня принесли. Отец мой был тогда под оборогом, где молился. Там мы сделали такое тайное место, где всегда молились. Отец меня очень любил и всё время молился о моём спасении. Обещал, что если я буду жива, он меня Богу отдаст. Кончил отец молиться и пошёл до хаты. Когда увидел меня, подошёл и спрашивает: "Ты, дочь?"» (Упоринец).

Кровь из головы у меня всё не унималася. Отец побежал к военному доктору и привел его. Доктор посмотрел и сказал, что буду жить только три часа, потому что кость на голове разрублена и повреждена мозговая оболочка. Отец и все наши начали со слезами молиться. Я тоже молилась. Три часа прошли, я всё живу, и как бы лучше мне стало. Тогда тот доктор начал меня лечить. В носу все косточки разобрал и сложил все снова, как нужно. Стала я выздоравливать, начала ходить...» (Упоринец). Після включення Закарпаття до складу Чехословаччини Юліанія Прокоп було пострижена в чернецтво та очолила перший жіночий монастир в с. Липча. У 1947 р. перейшла з частиною сестер до Мукачівського монастиря (Данилець 2014: 150).

Під час Першої світової війни продовжився процес мадяризації та латинізації церкви. 14 червня 1916 р. на території Мукачівської та Пряшівської греко-католицьких єпархій папа поширив григоріанський календар. Головними ініціаторами цього процесу були єпископи Антоній (Папп) та Стефан (Новак) (Почему 1934: 39). За словами ієромонаха Сергія (Цюка): «Ватикан со своими наймитами, воспользовавшись отсутствием мужчин, ушедших на войну, решил сломить наши православные устои, объявив в 1916–1917 гг. введение нового стиля и латинской пасхалии в нашей церкви.

Угорські жандарми на вимогу греко-католицького духовенства насильно заганяли селян на римсько-католицьку Пасху в уніатський храм. Деяких православних мучили і всіляко знущалися над ними тільки за те, що вони не погоджувалися святкувати латинські свята. Православні селяни таємно освячували самі собі паски в церковній огорожі або ж недалеко від неї. Значна частина священників підтримували зміну календаря. Наприклад, уніатський священник Табакевич з села Нанково на Хустщині, із церковного амвона говорив, що вже ніхто не в силах змінити новий стиль, швидше за вода піде проти своєї течії, ніж повернутися в старий стиль і російські «схизматичного» свята (Сергий 2013: 174).

Одночасно з введенням греко-католиками григоріанського календаря на Закарпатті угорська влада прагнули до того, щоб ввести в школах латинський алфавіт з угорським правописом. Угорський міністр віросповідання і народної освіти видав розпорядження,

що з 1916/1917 навчального року всі шкільні підручники, а також підручники з Закону Божого, обов'язково повинні бути надруковані латинським шрифтом (Закарпатський 1948: 152). 5 серпня 1915 р. в Ужгороді була створена спеціальна комісія, на чолі якої стояв примас, який заявив, що «кирилиця в церковних книгах може довести до схизми» (Закарпатський 1948: 153).

Гоніння на православне населення Закарпаття тривали до закінчення війни. Важливий документ виявлено нами в фондах Угорського національного архіву в Будапешті. Це доповідна записка мараморошського вікарія греко-католицької єпархії до міністрів віросповідання і народної освіти, зовнішніх справ та внутрішніх справ під грифом «надзвичайно таємно». 17 грудня 1917 р. вікарій писав, що православний рух знову розпочався у селах Хустського округу: Іза, Кошельово, Липча, Кіреші, Нижнє Селице, Копашново, Горінчово, Березово. За його спостереженнями, в душі жителів цих сіл, до сих пір жили релігійні погляди і потрібна лише іскра для релігійного вибуху. «Теперішній рух є більш розширений між жінками і дітьми» (Угорський 1917: 11 зв.).

Однією з причин розширення православного руху вікарій вважав діяльність військовий православного священика Миколи Копачука, якого призначили в Хустський округ для підтримання духовного стану військових. Після його появи на Хустщині він почав контактувати з місцевими жителями. Вони їздили до нього і священик відвідував їх у селах. Вікарій звернувся до військового головнокомандувача з проханням зняти з посади Копачука, через підозру що він таємно серед греко-католицького населення розповсюджує православ'я. За словами вікарія, православного священика не усунули так швидко, як хотілось би, і ті декілька тижнів, що він був там, вистачило, щоб зробити нинішню ситуацію. Також церковний функціонер інформував, що просив військово керівництво, щоб на Мараморощині змінили слов'янські бригади на угорські (Угорський 1917: 12).

Згідно виявленого документу, жителі Марамарошу найтяжче прийняли об'єднання календарів. «Коли появились румунські солдати, а також солдати інших націй, які сповідували православну релігію і жителі бачили, що ті спокійно відмічають свята по їхньому календарю, але що було суворо заборонено жителям, звісно багато хто обурился. Вони знову почали святкувати по східному календарю. Звичайно це не можливо було робити відкрито. Багато каплиць було зроблено у людей дома, де вони проводили зібрання. Коли про ці каплиць стало відомо, там були знайдені документи і книжки російською мовою, які підтверджують, що жителі підтримували не тільки релігію, але й російського царя» (Угорський 1917: 12 зв.).

Вікарій заборонив збори у приватних будинках та святкування по старому календарю.

Таки чином, православний рух на Закарпатті в роки Першої світової війни розвивався у важких умовах політичних умовах. Православних як і раніше звинувачували в русофільстві, арештовували за проросійську діяльність, страчували. Незважаючи на це, як свідчать документи архівів, в православ'я переходило все більше і більше жителів. Перший чехословацький перепис 1921 р. фіксує збільшення кількості православного населення до 60 986 чол. (Statistický 1928: XV, Данилець 2016: 147). Цей факт дає підстави стверджувати, що політика Угорщини щодо переслідування православних зазнала фіаско.

ЛІТЕРАТУРА

Алексій 1936 - *Алексій (Дехтерев), инок*. Божьи дети (страничка из истории православного движения на Карпатах) // Православный карпаторусский вестник. 1936. № 1 (4). С. 12–13.

Arhivele - Arhivele Naționale ale României, Baia Mare. Fond: Prefectura Jud. Maramures, Parcelul Inn. 1086, Nr. Artului 656. P. 6–29.

Гавриил 1999 - *Гавриил (Кризина), игумен*. Православная церковь на Закарпатье (век XX). Киев, 1999. 200 с., 4 с. ил.

Данилець 2014a - *Данилець Ю.* Антирусинский судебный процесс 1913–1914 гг. в Мараморош-Сиготе на страницах львовских газет «Дело» и «Дело и Новое слово» // Русин. 2014. № 2. С. 249–269.

Данилець 2014b - *Данилець Ю.* К истории православия в Угорской Руси накануне Первой мировой войны (по материалам американской газеты «Свѣтъ») // Русин. 2014. № 3. С. 9–21.

Данилець 2011 - *Данилець Ю.* Архімандрит Амфілохій (Кемінь) // Сповідники та подвижники православної церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець – голова авт. кол., архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич), прот. О. Мониц, А. Світлинець, Д. Анашкін, С. Канайло, В. Міщанин, ієромонах Пімен (Мацола), прот. В. Юрина. Ужгород, 2011. С. 281–292.

Данилець 2012 - *Данилець Ю.* Из документів особистого архіву архімандрита Матфея (Вакарова) // Русин. 2012. № 3. С. 127–140.

Данилець 2013a - *Данилець Ю.* Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. Чернівці: Місто, 2013. 168 с.

Данилець 2013b - *Данилець Ю.* Переслідування русинів за віру в Австро-Угорщині напередодні Першої світової війни (до 100-річчя другого

Мараморош-Сиготського процесу 1913–1914 рр.) // Русин. 2013. № 4. С. 16–31.

Данилець 2014 - *Данилець Ю.* Сповідниця імені Христового. Життєвий шлях ігумені Параскеви (в схімі Ніни) (Прокоп) (30.04.1896–4.04.1967), настоятельки Липчанського та Мукачівського православних монастирів. Ужгород: ПП Мульти Арт, 2014. 294 с.

Данилець 2016 - *Данилець Ю.* Богословська освіта православного духовенства на Закарпатті (1910–1938 рр.) // Русин. 2016. № 1. С. 145–158. DOI: 10.17223/18572685/43/10

ДАЗО - Державний архів Закарпатської області Ф. 63. Оп. 2. Спр. 308.

Європа 2014 - Европа и Россия в огне Первой мировой войны. К 100-летию начала войны. Военная история Российского государства / Под ред. В.А. Золотарева. М.: ИНЭС, РУБИН, 2014. 864 с.

Житіє 2001 - Житіє преподобного Алексія Карпаторуського, сповідника. Хуст, 2001. 32 с.

Закарпатський 1948 - *Закарпатський П.* Православна церква на Закарпатті // Православний вісник. 1948. № 5. С. 146–157.

Зиновьев 2014 - *Зиновьев В., Фоминых С.* Сибирь как стратегический ресурс России в период Первой мировой войны // Русин. 2014. № 3. С. 48–61.

Іосиф 1934 - *Іосиф В.* Живыя мощи // Русская Земля. 1934. 7 іюня. С. 2–3.

Максимишинец 2004 - *Максимишинец В., протоиерей.* История православной церкви в Карпатской Руси. Ужгород: Лира, 2004. 160 с.

Матфей 1949 - *Матфей (Вакаров), архимандрит.* Із споминів про минуле (на день свята єдності Закарпаття в православії) // Православний вісник. 1949. № 8–9. С. 266–269.

Офіцинський 2015a - *Офіцинський Р.* Перша світова війна на Закарпатті // Тисячоліття – Millennia. Ужгород: Гражда, 2015. Вип. 2. С. 50–67.

Офіцинський 2015b - *Офіцинський Р.* Ужгород у Першу світову війну // Українці й народи Центрально-Східної Європи: культура та історична спадщина / Упоряд. І. Ліхтей. Ужгород: Карпати, 2015. С. 156–167.

Первая 2014 - Первая мировая война и судьбы европейской цивилизации / Под ред. Л.С. Белоусова, А.С. Маныкина. М.: Изд-во МГУ, 2014. 816 с.

Поп 2010 - *Поп Д., Волошин Т.* История Подкарпатской Руси через призму христианских идей. Ужгород: ПП «Повч Р. М.», 2010. 295 с.

Почему 1934 - Почему я православный. Гонение на православную веру и русский народ перед войной и во время войны // Православный русский календарь. Владимирово на Словенску, 1934. 41 с.

Разгулов - *Разгулов В.* Первая мировая война: русские войска в Карпатах. [Електронний ресурс]. URL: <http://ua-reporter.com/print/144476> (дата обращения: 21.04.2016).

Разгулов 2001 - *Разгулов В., Фролов К.* Апостол Карпатской Руси. Береговская районная типография, 2001. 92 с.

Рачук 2009 - *Рачук Г.* Путь к святости. Преподобный Алексей Карпаторусский. М.: Успенско-Казанский монастырь, 2009. 448 с.

Сергий 2013 - *Сергий (Цьока), иеромонах.* Православие и иноческая жизнь в Закарпатье в первой половине XX столетия. Хуст, 2013. 492 с.

Содоль 2014 - *Содоль В.* Благотворительная деятельность духовенства Кишиневской епархии на начальном этапе Первой мировой войны (по материалам «Кишиневских епархиальных ведомостей») // Русин. 2014. № 3. С. 30–46.

Список - Список и точное описание братии, живущих и живших в монастыре Святителя о. Николая, что при с. Иза, округа Хустского, в Карпатской Руси // Поточний архів Свято-Миколаївського чоловічого монастиря с. Іза Хустського р-ну Закарпатської області.

Statistický 1928 - *Statistický lexikon obcí v republice Československé... na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921, IV: Podkarpatská Rus.* Praha, 1928. 68 с.

Суляк 2008a - *Суляк С.* Русины: уроки трагической истории // Русин. 2008. № 3–4. С. 7–34.

Суляк 2008b - *Суляк С.* Талергоф и Терезин: забытый геноцид // Русин. 2008. № 3–4. С. 69–75.

Суляк 2015 - *Суляк С.* Геноцид русинов в Австро-Венгрии в годы Первой мировой войны. Краткий обзор проблематики // *Bylye Gody.* 2015. Vol. 36, is. 2. С. 359–369.

Суляк 2016 - *Суляк С., Данилец Ю. О.* Кассиан Богатырец на Втором Венском процессе // Библиотека журнала «Русин». 2016. № 1. С. 8–15. DOI: 10.17223/23451734/4/2.

Угорський 1917 - Угорський національний архів. К 26. Архів секретаріату прем'єр-міністра Угорщини. Документи релігійних рухів комітату Марамарош. № 3703/1917.

Упоринец - *Упоринец Н.* Русская вера в Карпатах. [Электронный ресурс]. URL: http://www.ukrstor.com/ukrstor/uporinez_rusvera.htm (дата обращения: 22.04.2016)

Чучко 2014a - *Чучко М.* Православная церковь на Буковине во время Первой мировой войны // Русин. 2014. № 3. С. 85–108.

Чучко 2014b - *Чучко М.* Православная церковь на Буковине во время Первой мировой войны // Русин. 2014. № 4. С. 7–29.

Чучко 2014c - *Чучко М., Суляк С.* Архипресвитер Кассиан Богатырец – исследователь церковной истории Буковинской Руси // Русин. 2014. № 1. С. 143–164.

Чучко 2015 - *Чучко М., Суляк С.* История Буковинской православной епархии архипресвитера Кассиана Богатырца // Библиотека журнала «Русин». 2015. № 1. С. 6–28. DOI: 10.17223/23451734/1/1

REFERENCES

Dekhterev, A. (1936) Bozh'i deti (stranichka iz istorii pravoslavnogo dvizheniya na Karpatakh) [God's Children (A page from the history of the Orthodox movement in the Carpathians)]. *Pravoslavnyy Karpatorusskiy Vestnik*. 1(4). pp. 12-13.

National Archives of Romania, Baia Mare. Fund: Prefectura Jud. Maramures, Parcelul Inn. 1086, Nr. artului 656. pp. 6-29.

Krizina, G. (1999) *Pravoslavnaya tserkov' na Zakarpat'e (vek XX)* [The Orthodox Church in Transcarpathia (the 20th century)]. Kiev: [s.n.].

Danilets, Yu. (2014a) Newspapers "Delo" and "Delo and New Slovo" as a source of history trial in Marmarosh-Sigot years 1913-1914. *Rusin*. 2. pp. 249-269 (In Russian).

Danilets, Yu. (2014b) To history of orthodoxy in Ugrian Rus on the eve of the WWI (on materials of american newspaper "Svet"). *Rusin*. 3. pp. 9-21 (In Russian).

Danilets, Yu. (2011) Arkhimandrit Amfilokhiy (Kemin') [Archimandrite Amfilohiy (Kemin')]. In: Danilets, Yu. (ed.) *Spovidniki ta Podvizhniki Pravoslavnoi Tserkvi na Zakarpatti v XX st.* [Confessor and Ascetics of the Orthodox Church in Transcarpathia in the twentieth century]. Uzhgorod: Uzhgorod National University. pp. 281-292.

Danilets, Yu. (2012) From the personal archive of documents of Archimandrite Matthew (Vakarov). *Rusin*. 3. pp. 127-140 (In Ukrainian).

Danilets, Yu. (2013a) *Obraniy Bozhim Providinnyam. Zhittepis prepodobnogo Oleksiya Karpatorus'kogo spovidnika* [Selected by Providence of God. The Biography of St. Alexis Carpathorussian, Confessor]. Chernivtsi: Misto.

Danilets, Yu. (2013b) Persecution of Ruthenians for the faith in Austria-Hungary before World War I (the 100th Anniversary of the Second Marmarosh-Sighet Trial of 1913–1914). *Rusin*. 4(34). pp. 16-31. (In Ukrainian).

Danilets, Yu. (2014c) *Spovidnitsya imeni Khristovogo. Zhitteviy shlyakh igumeni Paraskevi (v skhimi Nini) (Prokop) (30.04.1896–4.04.1967), nastoyatel'ki Lipchans'kogo ta Mukachivs'kogo pravoslavnykh monastiriv* [The Confessor of the Christ's name. The life of Mother Superior Pasraskeva (Nina) (Prokop) (April 30, 1896 – April 4, 1967), Superior of Lypchansk and Mukachevo Orthodox monasteries]. Uzhgorod: PP Mul'ti Art.

Danilets, Yu. (2016) Theological education of Orthodox Clergy in Transcarpathia (1910–1938 years). *Rusin*. 1. pp. 145-158 (In Ukrainian). DOI: 10.17223/18572685/43/10

The State Archives of Transcarpathian region. (DAZO) Fund 63. List 2. File 308.

Zolotarev, V.A. (ed.) (2014) *Evropa i Rossiya v ogne Pervoy mirovoy voyny. K 100-letiyu nachala voyny. Voennaya istoriya Rossiyskogo gosudarstva* [Europe and Russia in the fire of WWI. On the 100th Anniversary of the War. The Military History of Russia]. Moscow: INES, RUBIN.

Anon. (2001) *Zhitie prepodobnogo Aleksiya Karpatorus'kogo, spovidnika* [The

Life of St. Alexis [Arpathorussian, Confessor]. Khust: [s.n.].

Zakarpatskiy, P. (1948) Pravoslavna Tserkva na Zakarpatti [The Orthodox Church in Transcarpathia]. *Pravoslavniy visnik*. 5. pp. 146-157.

Zinoviev, V. & Fominykh, S. (2014) Siberia as strategic resource of Russia in the period WWI. *Rusin*. 3. pp. 48-61 (In Russian).

Iosif, V. (1934) Zhivyya moshchi [Living Relic]. *Russkaya Zemlya*. 7th June. pp. 2-3.

Maksimishinets, V. (2004) *Istoriya Pravoslavnoy Tserkvi v Karpatskoy Rusi* [The history of the Orthodox Church in the Carpathian Rus]. Uzhgorod: Lira.

Archimandrite Matthew. (1949) Iz spominiv pro minule (na den' svyata ednosti Zakarpattya v pravoslavii) [From the records of the past (on the feast of the unity of Orthodoxy in Transcarpathia)]. *Pravoslavniy visnik*. 8-9. pp. 266-269.

Ofitsinskiy, R. (2015a) Persha svitova viyna na Zakarpatti [The First World War in Transcarpathia]. In: Ofitsinskiy, R. et al. (eds) *Tisyacholittya – Millennia*. Uzhgorod: Grazhda. pp. 50-67.

Ofitsinskiy, R. (2015b) Uzhgorod u Pershu svitovu viynu [Uzhgorod in World War I]. In: Likhtey, I. (ed.) *Ukrain'tsi y narodi Tsentral'no-Skhidnoi Evropi: kul'tura ta istorichna spadshchina* [The Ukrainian and Peoples of Central and Eastern Europe: Culture and Historical Heritage]. Uzhgorod: Karpati. pp. 156-167.

Belousov, L.S. & Manykin, A.S. (2014) *Pervaya mirovaya voyna i sud'by evropeyskoy tsivilizatsii* [The First World War and the Fate of European Civilization]. Moscow: Moscow State University.

Pop, D. & Voloshin, T. (2010) *Istoriya Podkarpatskoy Rusi cherez prizmu khristianskikh idey* [The History of Carpathian Rus in the light of Christian ideas]. Uzhgorod: PP Povch R.M.

Anon. (1934) Pochemu ya pravoslavnyy. Gonenie na pravoslavnyuyu veru i ruskiy narod pered voynoy i vo vremya voyny [Why I am Orthodox. Persecution of the Orthodox faith and Russian people before and during the war]. In: *Pravoslavnyy Russkiy Kalendar'* [Russian Orthodox Calendar]. Vladimirovo na Slovensku.

Razgulov, V. (2013) *Pervaya mirovaya voyna: russkie voyska v Karpatakh* [The First World War: Russian troops in the Carpathians]. [Online]. Available from: <http://ua-reporter.com/print/144476> (Accessed: 21th April 2016).

Razgulov, V. & Frolov, K. (2001) *Apostol Karpatskoy Rusi* [Apostle of Carpatho-Rus]. Uzhgorod: Beregovskaya rayonnaya tipografiya.

Rachuk, G. (2009) *Put' k svyatosti. Prepodobnyy Aleksiy Karpatorusskiy* [The Path to Holiness. Rev. Alexis of Carpathian Rus]. Moscow: Uspensko-Kazanskiy monastery'.

Sergius (Tsoka), Hieromonch. (2013) *Pravoslavie i inocheskaya zhizn' v Zakarpate v pervoy polovine XX stoletiya* [Orthodoxy and the Monastic Life in Transcarpathia in the early 20th century]. Khust: [s.n.].

Sodoł, V. (2014) Philantropical activities of Clergy of the Archdiocese of Kishinev at the beginning of the WWI (on the "Kishinev diocesan gazette").

Rusin. 4. pp. 30-46 (In Russian).

The Current Archive of St. Nicholas Monastery of the village Iza, Khust district, Transcarpathian Region. (n.d.) *Spisok i tochnoe opisanie bratii, zhivushchikh i zhivshikh v monastyre Svyatitelya o. Nikolaya, chto pri s. Iza, okruga Khustkogo, v Karpatskoy Rusi* [A list and an accurate description of the brethren who live and lived in the monastery of St. Nicholas, the village of Iza, Khust districts, Carpathian Rus].

Czechoslovakia. (1921) *Statistical Lexicon of Municipalities in the Republic of Czechoslovakia based on the results of the census of February 15, 1921, IV: Ruthenia*. Prague. (In Czech)

Sulyak, S. (2008a) Rusyny: uroki tragicheskoy istorii [Rusyns: the lessons of tragic history]. *Rusin*. 3–4. pp. 7-34.

Sulyak, S. (2008b) Talergof i Terezin: zabytyy genotsid [Talerhof and Terezin: The forgotten genocide]. *Rusin*. 3–4. pp. 69-75.

Sulyak, S. (2015) Genocide of the Rusins in Austro-Hungary during WWI. A Short Review of the Question. *Bylye Gody*. 36 (2). pp. 359-369 (In Russian).

Sulyak, S. & Danilets, Yu.O. (2016) Father Kassian Bogatyrets at the Second Viennese Trial *Rusin Journal Library*. 1. pp. 8-15. (In Russian). DOI: 10.17223/23451734/4/2

The Hungarian National Archives. (1917) K 26. *The Archive Secretariat of the Prime Minister of Hungary. Documents religious movements comitat Maramaros*. № 3703/1917.

Uporinets, N. (n.d.) *Russkaya vera v Karpatakh* [The Russian faith in the Carpathians]. [Online]. Available from: http://www.ukrstor.com/ukrstor/uporinez_rusvera.htm (Accessed: 22th April 2016).

Chuchko, M. (2014a) Orthodox Church in Bukovina during the WWI (I). *Rusin*. 3. pp. 85-108 (In Russian).

Chuchko, M. (2014b) Orthodox Church in Bukovina during the WWI (II). *Rusin*. 4. pp. 7-29 (In Russian).

Chuchko, M. & Sulyak, S. (2014) Archpriest Kassian Bohatyrets - researcher of church history in Bukovinian Rus'. *Rusin*. 1. pp. 143-164 (In Russian).

Chuchko, M. & Sulyak, S. (2015) The History of the Bukovinian Orthodox Diocese by Archpriest Kassian Bogatyrets. *Rusin Journal Library*. 1. pp. 6-28. (In Russian). DOI: 10.17223/23451734/1/1

Данилец Юрий Васильевич – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины Ужгородского национального университета (Украина).

Данилец Юрій Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна).

Danilets Yurij – Uzhhorod National University (Ukraine).

E-mail: jurijdanilec@rambler.ru